

РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 378.14

Ганна Бигар

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID 0000-0002-4480-8293

Ірина Піц

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID 0000-0002-7911-9922

Олена Студенець

Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
ORCID ID 0000-0003-2871-0621
DOI 10.24139/2312-5993/2022.05/003-011

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ – ЗАПОРУКА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У статті розглянуто теорію і практику формування педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи. Поняття «педагогічна культура» є багатограним, оскільки викладач повинен бути для студента взірцем сформованої педагогічної культури і навчатися основам цієї культури стосується як педагога, так і того, кого навчають. Основою педагогічної культури є саме поняття «культура», під яким розуміють специфічний спосіб діяльності, орієнтований на певний спосіб діяльності. Педагогічна культура розглядається як певний ступінь оволодіння педагогічним досвідом вчителя, характеризується досконалістю в педагогічній діяльності, досягаючи високого рівня розвитку особистості вчителя. Визначено важливість методологічних підходів для формування педагогічної культури педагога, серед яких виділяють культурологічний, який сприяє сприйняттю педагогічних явища на рівні соціокультурних проблем, закономірностей розвитку культури педагога. Виділено основні види педагогічної культури: дидактична культура, культура виховної діяльності, загальна культура, культура комунікаційна, мовленнєва і культура мислення, моральна і естетична культури. Кожний з видів культури, як складових педагогічної культури, мають свої особливості і свій прояв. Нині використовується ще одне поняття введено нове поняття – «професійно-педагогічна культура» під ним розуміють міру і спосіб творчої самореалізації особистості педагога, яка проявляється в різноманітних видах педагогічної діяльності та спілкування. Науковці визначають ті психолого- педагогічні умови, які будуть стимулювати формування педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи: Аналізуючи можливі психолого-педагогічні умови, які пропонують науковці для формування професійно-педагогічної культури, було виділено такі: модернізація особистісно-творчої концепції вчителя; створення інноваційного середовища; розробка і впровадження варіативних програм підвищення рівня професійно-педагогічної культури; впровадження принципів диференціації й індивідуалізації у процес розвитку педагогічної культури вчителя.

Ключові слова: майбутні вчителі, початкова школа, культура, педагогічна культура, види педагогічної культури, шляхи підвищення якості сформованості педагогічної культури.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вищої освіти підвищилися вимоги до педагогів. Від їх професійної компетентності залежить якість підготовки майбутніх фахівців. Значна роль у цьому процесі належить педагогічній культурі педагога. Поняття «педагогічна культура» є багатогранним, оскільки стосується як педагога, так і того, кого навчають. А процес взаємодії між ними має багато складових. Теоретична готовність педагога до професійної діяльності позначається на його професійній компетентності. Чим вищий ступінь прояву професійної компетентності, тим вища педагогічна культура педагога. Це взаємопов'язані поняття. Тому, формуючи професійну компетентність педагога, ми впливаємо на його педагогічну культуру. Це обумовлює актуальність дослідження. Проблему педагогічної культури педагога займає значне місце в підготовці майбутніх педагогів у процесі їх підготовки у закладах вищої освіти.

Аналіз наукових праць із досліджуваної проблеми. Вивчення педагогічної культури педагога пов'язано з дидактичною культурою. Цьому питанню присвятили свої дослідження О. Барабанщиков і С. Муцинов. Проблему формування педагогічної культури педагогів розглядалися у працях науковців: В. Алексюка, Ю. Бабанського, В. Береки, В. Беспалька, Н. Бодруг, І. Ісаєва, І. Мельничук, В. Поліщук, О. Пометун, Л. Романишиної, Л. Романовської, В. Шевчук, В. Ягупова та ін. Базовими для розробки основ педагогічної культури є дослідження сучасної дидактики, що розглянуто в працях В. Загвязинського, В. Лозової, І. Трубавіної та ін.

Проблема формування педагогічної культури у взаємопов'язаності з дидактичним компонентом розглянуто в працях та її дидактичного компонента викликає інтерес багатьох дослідників. Серед особливо актуальних проблем змісту дидактичної складової активно розробляються проблеми педагогічних здібностей учителя (Н. Кузьміна; В. Сластьонін); проблеми спілкування (А. Бодальов); питання професійної підготовки вчителя, підвищення його педагогічної майстерності (В. Адольф; Н. Бодруг; Т. Кузнецова; А. Марон).

На основі цього **темою статті** було обрано теоретичні засади формування професійної культури майбутніх педагогів та її зв'язок з професійною компетентністю.

Методи дослідження. Серед методів дослідження було обрано: теоретичні – аналіз, синтез, порівняння; емпіричні – бесіда, опитування; математичні методи обрахунків результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу. У наукових працях дослідників вказується, що від рівня сформованості педагогічної культури педагога залежить якість організації освітнього процесу.

Система формування професійно компетентного педагога в Україні зумовлена світовими освітніми тенденціями, які почали проявлятися на початку XXI століття:

1. Зростання значущості людини у всіх сферах громадського життя, у тому числі у виробництві й економіці.

2. Перетворення системи масової освіти на базис суспільного розвитку.

3. Вхідження людства в нову технологічну епоху, коли здатність кожної людини до саморозвитку стає умовою потенціалу технологічної творчості народу.

4. Прагнення до охоплення системою масової освіти все більш тривалого відрізка життя людини (Студенець (Синчишина), 2022).

Усі педагогічні процеси ґрунтуються на принципах дидактики. Це проявляється і в специфіці діяльності вчителя початкової школи .

Адже дидактика – це галузь педагогіки, яка досліджує освітній процес на загальному рівні, чим підпорядковує всі складові освітнього процесу. Об'єктом дидактики є навчальний процес як особливий вид діяльності, тих, кого навчають. При тому він набуває певної культури, яка входить у зміст навчання (Мойсеюк, 2003).

До основних функцій дидактики внесено:

- 1) теоретичну;
- 2) практичну.

Сучасна дидактична система характеризується поєднанням педагогічного управління з боку викладача і власною ініціативою, потребами студентів. У такому випадку забезпечується мотивація і самостійністю тих, хто навчається (Мойсеюк, 2003).

Одним з важливих методологічних підходів для формування педагогічної культури педагога, є культурологічний, який сприяє сприйняттю педагогічних явища на рівні соціокультурних проблем, закономірностей розвитку культури особистості (Исаев, Ситникова, 1999).

У процесі аналізу поняття «культура» було виділено три специфічних підходи до соціологічний (Исаев, Ситникова, 1999, с. 26). Поняття «культура» має багато різних тлумачень. На їх основі було визначено, що під культурою розуміють «світ, наповнений людським смислом, ... вираження специфічно людської єдності з природою і суспільством,

характеристику розвитку творчих сил і здібностей особистості, суб'єктивні людські сили і здібності, реалізовані в діяльності (знання й уміння, виробничі і професійні навички, рівень інтелектуального, естетичного і морального розвитку, світогляд, способи та форми взаємного спілкування людей у рамках колективу)» (Основи культурології, 2004).

Основою педагогічної культури є саме поняття «культура», під яким розуміють специфічний спосіб діяльності, орієнтований на певний спосіб діяльності.

Історично проблема формування педагогічної культури педагога пов'язувалася з визначенням вимог до неї. Так, Ян Амос Коменський вказував, що у процесі навчання педагог повинен викликати інтерес і увагу учнів до навчального процесу, його вміння «показати і пояснити матеріал, організувати роботу над книгою, вислухати відповіді учнів, зробити виправлення і вказівки, вести контроль над засвоєнням знань та ін.» (Коменський, 1982).

К. Ушинський вказував на потребу в наявності певних якостей вчителя: висока моральність, освіченість, професіоналізм, зацікавленість в підвищенні власної кваліфікації (Ушинський, 1948). К. Ушинський переконливо довів, що для вчителя недостатньо знати, чого вчити, але треба ще знати, як учити, і не тільки знати теоретично, але і вміти практично. Мистецтво виховання, як і мистецтво лікування, потребує довгострокової спеціальної теоретичної і практичної підготовки, воно не може ґрунтуватися тільки на особистому досвіді, воно вимагає ґрунтовної підготовки.

У працях П. Лесгафта простежується думка про те, що «педагогічна діяльність є найважчою, ...вона потребує витриманої, інтелігентної людини, ідейної, яка б з любов'ю ставилася до своєї справи» і важливо, «щоб вона розуміла дитину», була «серйозно освіченою», уміла «володіти собою, бути стриманою і завжди вміла визнавати особистість іншої людини при спілкуванні з нею» (Лесгафт, 1988).

У поняття професійної компетентності вчителя А. Маркова включає всі властивості особистості викладача, що забезпечують високий результат професійної діяльності. Вона зазначає, що професійно компетентною є «така праця вчителя, у якій на досить високому рівні здійснюється педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, реалізується особистість учителя, у якій досягаються гарні результати в навченості і вихованості школярів» (Студенець (Синчишина), 2022).

Педагогічна культура за баченням О. Барабанщикова розглядаєти «як певний ступінь оволодіння педагогічним досвідом

людства, ступінь досконалості в педагогічній діяльності, досягнутий рівень розвитку особистості» (Барабанщиков, Муцынов, 1980).

Нині введено нове поняття – «професійно-педагогічна культура». Це поняття визначено І. Ісаєвим «як міра і спосіб творчої самореалізації особистості викладача в різноманітних видах педагогічної діяльності та спілкування, спрямованих на освоєння, передачу і створення педагогічних цінностей і технологій» (Ісаєв, Ситникова, 1999). У процесі формування і подальшого розвитку професійно-педагогічної культури вчений виділяє одну з головних тенденцій, про те, що розкриває залежність розвитку професійно-педагогічної культури від розвитку професійної свободи особистості (Ісаєв, Ситникова, 1999).

Аналізуючи можливі психолого-педагогічні умови, які пропонують науковці для формування професійно-педагогічної культури, було виділено такі:

- модернізація особистісно-творчої концепції вчителя;
- створення інноваційного середовища;
- розробка і впровадження варіативних програм підвищення рівня професійно-педагогічної культури, які спрямовані на розвиток педагогічної свідомості і педагогічного мислення;
- впровадження принципів диференціації й індивідуалізації у процес розвитку педагогічної культури вчителя.

У працях низки дослідників (Студенець (Синчишина), 2022) показано на спільність між загальною і професійно-педагогічною культурою, що є продовженням пропозицій Л. Виготського, В. Сластьоніна й інших учених. У цьому плані визначені загальні вимоги до вчителя. «Перша вимога, яку ми висуваємо до вчителя, полягає в тому, щоб він був науково освіченим професіоналом, щоб він був щирим учителем, перш, ніж математиком, словесником і т.д. Тільки точні знання, точний розрахунок і твереза думка можуть стати дійсними знаряддями педагога».

На основі розробленої І. Ісаєвим системи критеріїв оцінки рівнів сформованості професійно-педагогічної культури (Ісаєв, Ситникова, 1999), Н. Шеховська запропонувала критерії і рівні сформованості професійно-педагогічної культури викладачів ВНЗ, які ми використовували і для вчителів.

Результати аналізу дисертаційних робіт, присвячених проблемі педагогічної культури, було визначено її складові (Студенець, 2022).

Рис. 1. Основні складові педагогічної культури вчителя (за О.Студенець) (Студенець (Синчишина), 2022)

Кожна з складових педагогічної культури має власну характеристику і функції. Так, педагогічна етика визначає етичні позиції вчителя, які підпорядковані нормативним документам. Наші дослідження показали, що вчителям мають бути притаманні такі етичні якості: тактовність, доброта, справедливість, взаєморозуміння, доброзичливість, вимогливість, вміння підтримувати відносини на паритетних засадах.

Основу *комунікативної культури* вчителя становлять загальноприйняті етичні вимоги до спілкування: емпатією, доброзичливістю, автентичністю, конкретністю, ініціативністю, безпосередністю, сприйнятливостю. Важливими складовими комунікативної культури вчителя є знання, уміння і навички культури мовлення, в якій виділяють три сторони: змістову, виразну і спонукальну (Студенець (Синчишина), 2022).

Наступною складовою педагогічної культури вчителя є *культура мислення*. Культура мислення – це якість, яка формується у процесі професійної діяльності. Така культура значною мірою залежить від інтенсивності розумова діяльність.

Моральна культура вчителя є показником ступеню наявної етичної свідомості і національної культури. На нашу думку, це суттєва складова, яка досить важко формується. І довший період часу.

Естетична культура характеризує рівень прояву свідомості і її спрямованість на духовний світ (Сенько, 2002).

Для надбання педагогічної культури вчитель повинен володіти: мовними здібностями, організаційними здібностями і комунікативними здібностями, володіння педагогічним тактом (Ставський, 2003).

Вивчення проблеми формування педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи ми розпочали з опитування студентів випускного курсу на базі Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича. Такий вибір обумовлений тим, що випускники закінчують підготовку до професійної діяльності, ознайомлені з вимогами до вчителя початкової школи, пройшли педагогічну практику і відчули, що означає бути вчителем.

Студентам були запропоновані такі запитання:

1. Вчитель початкової школи: вимоги, рівень підготовки, професійні якості.
2. Основні завдання вчителя початкової школи.
3. Роль вчителя у формуванні громадянина України.
4. Що таке педагогічна культура та її роль у навчанні учнів початкових класів?
5. Які складові педагогічної культури?
6. Які з складових педагогічної культури є визначальними?
7. Які технології сприяють більш якісному формуванню педагогічної культури?
8. Чи вплинула педагогічна практика на формування Вашої педагогічної культури?
9. На якому рівні, на Вашу думку, у Вас сформована педагогічна культура?
10. Які шляхи підвищення рівні педагогічної культури Ви можете запропонувати?

Ознайомлення з відповідями дало такі результати: 92 % студентів подали правильні відповіді стосовно педагогічної культури вчителя, її роль у навчальному процесі. 76 % студентів подали повний перелік видів педагогічної культури. «8 % опитаних виділили як педагогічну культуру – культуру поведінки (хоч вона має бути притаманна любому члену суспільства), майже ніхто не вказав на педагогічний такт (можливо вони об'єднали педагогічну культуру з педагогічним тактом). 97 % студентів вказали на позитивну роль педагогічної практики у формуванні педагогічної культури. Як одну з

причин вони висувають те, що виступаючи в ролі вчителя, вони почали старанно готувати навчальний матеріал, продумувати свою поведінку під час уроків і при проведенні виховних заходів. Тоді ж вони відчували, що їх педагогічна культура ще несформована в достатній мірі.

Відповідно цінними є їх побажання щодо підвищення якості підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Проаналізувавши їх пропозиції, а вони є нерівнозначними, ми обрали ті, які найчастіше повторюються. Серед таких визначили: впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, оволодіння технікою роботи на комп'ютері, впровадження ігрових технологій у підготовку майбутніх вчителів, що навчить студентів проводити ігри в школі з учнями. У деяких пропозиціях були висловлення побажання ознайомитися з основами програмування.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. На основі проведених досліджень ми дійшли висновків про важливість проблеми формування педагогічної культури. Цей процес починається ще у закладі вищої освіти і продовжується протягом професійної діяльності. Тому потрібно приділити більше уваги цьому питанню. А для цього необхідно врахувати пропозиції випускників, особливо впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій, ігрових технологій і оволодіння технікою роботи на комп'ютері. Це визначає шляхи наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

- Барабанщиков, А. В., Муцынов, С. С. (1980). *Педагогическая культура*. Москва: Просвещение (Barabanshchikov, A. V., Mutsynov, S. C. (1980). *Pedagogical culture*. Moscow: Presentation).
- Исаев, И. Ф., Ситникова, М. И. (1999). *Творческая самореализация учителя: культурологический подход*. Москва–Белгород (Isaev, I. F., Sytnikov, M. I. (1999). *Creative self-realization of the teacher: culturally*. Moscow –Bellgorod).
- Коменский, Я. А. (1982). *Избранные педагогические сочинения*: в 2 т. Москва (Komenskyi, Ya. A. (1982). *Selected Pedagogical Works*: in 2 vols. Moscow).
- Лесгафт, П. Ф. (1988). *Избранные педагогические сочинения*. Москва: Высшая школа (Lesgaft, P. F. (1988). *Selected Pedagogical Works*. Moskow: Higher school).
- Мойсеюк, Н. Є. (2003). *Педагогіка*. Київ (Moisseiuk, N. E. (2003). *Pedagogik*. Kyiv).
- Основи культурології* (2004). Н. М. Каплун, С. М. Морозов, І. В. Сніцар, С. П. Шумовецька. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ (*Culture* (2004). N. M. Kapplun, S. M. Morozov, I. V. Snitsar, S. P. Shumovetska. Khmel'nitsky: viewed on NDPCU).
- Сенько, Ю. В. (2002). *Гуманітарні основи педагогічної освіти*. Київ (Senko, Yu. V. (2002). *Humanitarials of the podagogical statements*. Kyiv).

- Ставський, П. І. (2003). *Об'єкт і предмет дидактичного системного дослідження*. Київ: Альфа (Stavskiy, P. I. (2003). *The object and the predestination of the Didactic system*. Kyiv: Alpha).
- Студенець (Синчишина), О. (2022). *Формування дидактичної культури вчителів початкових класів у системі післядипломної педагогічної освіти*. Тернопіль: Вид-во «Вектор» (Studenets (Synchyshyna), O. (2022). *Formation of didactic culture of elementary school teachers in the system of postgraduate pedagogical education*. Ternopil: Vector).
- Ушинский, К. Д. (1948). *Собрание сочинений*: в 6 т. Москва: Педагогика. Т. 1. URL: https://imwerden.de/pdf/ushinsky_sobranie_sochineny_tom01_1948_text.pdf (Ushinsky, K. D. (1948). *Collected Works*: in 6 t. Moscow. URL: https://imwerden.de/pdf/ushinsky_sobranie_sochineny_tom01_1948_text.pdf)

SUMMARY

Byhar Hanna, Pits Iryna, Studenets Olena. Formation of pedagogical culture is the key to professional competence of the future teacher.

The article examines the theory and practice of the formation of the pedagogical culture of future primary school teachers. The concept of "pedagogical culture" is multifaceted, since the teacher should be a model of the formed pedagogical culture for the student and learn the basics of this culture, both the teacher and the one being taught. The basis of pedagogical culture is the very concept of "culture", which means a specific method of activity, orientation to a certain method of activity.

Pedagogical culture is considered as a certain degree of mastery of the teacher's pedagogical experience, characterized by perfection in pedagogical activity, reaching a high level of development of the teacher's personality. The importance of methodological approaches for the formation of the teacher's pedagogical culture is determined, among which the cultural approach is highlighted, which contributes to the perception of pedagogical phenomena at the level of socio-cultural problems, the regular development of the teacher's culture.

The main types of pedagogical culture are distinguished: general, didactic, educational activity, communication, speech and thinking, moral and aesthetic. Each of the types of culture, as components of pedagogical culture, have their own characteristics and their manifestation.

Currently, another concept is used - "professional-pedagogical culture". It is considered as the level and method of creative realization of the teacher's personality, which is manifested in various types of pedagogical activity and communication. Scientists determine the psychological and pedagogical conditions that will stimulate the formation of the pedagogical culture of future primary school teachers. Analyzing the possible psychological and pedagogical conditions proposed by scientists for the formation of professional and pedagogical culture, the following were identified: modernization of the teacher's personal and creative concept; creation of an innovative environment; development and implementation of variable programs for raising the level of professional and pedagogical culture; implementation of the principles of differentiation and individualization in the process of developing the teacher's pedagogical culture.

Key words: *future teachers, primary school, culture, pedagogical culture, types of pedagogical culture, ways to improve the quality of the formation of pedagogical culture.*